

סיכום ביאור מרן הראי"ה לאגדות רבה בר בר חנה

והם 15 לימודים להעלות חכמה ממעמקים,

כנגד 15 שי"י המעלות שאמר דוד להעלות מים עמוקים שבתהום (סוכה נג).

לע"נ תמר בת רחל ע"ה

במסגרת לימוד מסכת בבא בתרא זיכנו הקב"ה לגעת מעט באגדות רבה בר בר חנה (ב"ב עג-עד), שכידוע רב בהן הנסתר על הנגלה. לרשימת ספרי רבותינו העוסקים באגדות אלו, עי' לקט פירושי אגדה לרבי משה צוריאלי שליט"א. ובמהדורות התלמוד המבואר (כגון שוטנשטיין) ליקטו (בהערות שוליים) מדברי רבותינו בביאוריהם על האגדות, בכל אגדה מִחכם אחר, בשפה ברורה ונעימה (ע"ש). בניסיון להתמקד בביאור רציף לאגדות אלו, הגעתי אל דברי מרן הראי"ה זצ"ל שנדפסו בספר 'מאמרי הראי"ה' עמ' 421-448 (בהמלצת הרב יצחק צוקרון שליט"א, יישר כוח לו, וכן לר' אילון מוסנזון ה"ו על הערותיו), מה גם שמסיבות מסוימות דבריו נעלמו מעורכי רוב המהדורות המבוארות של התלמוד. הדברים שלהלן הם סיכום מדבריו. מטרת הסיכום, לחזרה זריזה למי שכבר ראה את הדברים במקורם, ולמי שלא רָאם - לטעום מן הרעיונות (ו'לְגָרוֹת' את המְעִיין לראות את הדברים במקורם, הן מפני שאין תחליף ללשון המקורית של הרב ולהסברתו, והן מפני שכדרכו של סיכום, אי אפשר להיכנס בו לכל הפרטים). מפאת קוצר המשיג והזמן, אי אפשר לומר שהבנתי את הדברים לאשורם ולעמקם (ויש שאף לא לפשטם), ועל כן אפשר לומר כי הסיכום הוא בבחינת 'מעשה קוף בעלמא'.

בצמוד לקריאת סיכום זה כדאי לראות את לשון הגמ', כדי לחוש בחפיפה שבין המְשָׁל והנמשל. השתדלתי להתנסח באופן מובן, ומאידך, לשמור על ביטויי הלשון של הרב זצ"ל. לשם התמצאות, בתחילת כל פסקא ציינתי ביטוי מלשון הגמ', ובסוגריים הוספתי כותרת לפסקה זו לאור דברי הרב זצ"ל [חודשים מספר אח"כ מצאתי שכבר מובא בספר 'טוב ראי' על המסכת (בסופו) סיכום קצר יותר וכותרות לביאורי הראי"ה לאגדות אלה מאת הרב שלמה אבינר שליט"א, ע"ש].

מדברי הרב משה צוריאלי שליט"א, שהסיכום נשלח אליו: "סיכומיך הם מועילים לפתוח שער לכל לומד, שאחרי הגישוש הראשון, הוא יכול לדלות פנינים נוספים מפל ניב לשון והיגד של הרב. שהטכסט זרוע בפנינים רבים, אמנם נעלמים מחמת חוסר בקיאותינו בספרות הסוד"⁸⁵.

⁸⁵ **הערות עורך:** עוד יש לציין למה שכתב הראי"ה קוק עצמו (מובא בהקדמה לספר 'מוסר אביד'): 'נראה שאי אפשר לצאת ידי חובה בענין חובות הלב רק אם יסדר ספר לעצמו בלימודים הדרושים לו בזה'. ציין על דבריו רבנו הרצי"ה זצ"ל לדברי המהרש"א (בבא בתרא י, ב), שעיקר הלימוד ושנעשה בו רושם הוא הלימוד הבא מכתבת יד.

א. גַּלּא דְּמַטְבַּע לְסַפִּינְתָא**[הגלות וההשגחה בה - גילוי נצחיותו ית']**

רבה: סיפרו לי הולכי ים החכמה האהית (נשמות או מלאכים): כוח טומאת יש"ו רוצה להטביע ספינת ישראל (בביטול המצוות המעשיות שהן כלי מלאכת המים, ועיסוק בשכל ועיון בלבד), באמרו שרק בראשו (-בתחילה) היתה זו הנהגה כלובן חסד, אך באמת ניצוץ אש שורף הוא (שהרי לא החזיק מעמד, וגלו, ונמצא שמלכתחילה רק גרם לשנאת העמים). ובאמת ע"י הפיזור בגלות, עם השגחת הקב"ה, מתגלה עיקר הקדושה האהית, והשמות מבטאים את ההשגחה בגלות ותכלית הגלות, ייחוד שני העולמות, ועי"ז גילוי ממשלתו על כל צבאות מעלה ומטה, בנצחיות. ובמקרה זה נח ובלתי-משפיע הכוח הטמא.

ב. בין גלא לגלא**[נפש שבוייה מזון לטומאה, אך בידה לברוח]**

וסיפרו לי: בין כוחות הטומאה מפריד ("יתפרדו כל פועלי אָן" שמא יטשטשו העולם) שיעור (כנגד הקדושה) כמחנה ישראל (במאות = בריאה), וכן קומתם. פעם הלכתי בדרך (אין צורך בים החכמה, שענייני סטרא-אחרא הם בשפלות), והשגתי מעלת נפש מקטגורי ישראל (ככוכבים) שגשבו בידיהם, וממנו להם מקום (אינו מוכן, עד שה'נשבה' יוסיף טומאה וכ"ש כשיוחלט ברשע) שפע וקיום (כחרדל, מזון הדבורים שנמשלו להן הפוחות הרעים) לכל מחנותיהם, כנגד כל 4 בחינותיהם (שהן כנגד אבי"ע. ומניינם בעשרות=צירה ולא במאות=בריאה, כי הגפילה בידם אינה לנשמה, שבבריאה. וכמזון, שהוא מדרגה מתחת לניזון, כשהוא בדרך בליעה ולא ביניקת-שפע); לזאת רוצים לצוד נפשות ישראל. ואף הבא שם ללמוד עניין כוחות הטומאה להישמר מהם, צריך לעבור במרוצה שלא ידבק בו ח"ו או יזיקוהו בהבלם (=דיבור שלא גשלים, שהמזיקים לא נשלמו מקדושת השבת, אבות ה, ו). אף הנשמות שנפלו בידם, כל עוד הן בגוף יכולות לשוב בתשובה אמיתית בשעה קלה ולצאת מהם, וא"כ הגוף הוא כִּבְשָׁה שהגל מנוע מלשלוט בה ולהאביד הבחירה, וזאת גבורת השי"ת, שעפרה-הגוף מונע את הגל' וכנרמז בכתוב לגבי הים הגשמי, ומכאן כמה יש להתחזק ביראת השי"ת.

ג. הורמין**[תאב-ממון עד מוות נמנע מצדקה]**

ראיתי מרשה אחד של לילית (השדה, המצויה בשממון, ויישוב המביא לחורבן כחורבן דמי) על ראשי החומות שהרימו בני מחוזא באווילותם (ר"ה יז.) בבטחונם בממונם ובבנייניהם תוך קמצנות מצדקה; ועתה גם פרשים לא יוכלו למלט נפשם. פעם היו מוכנים לרכיבת המרשה 2 - דהיינו גוף ונשמה כאלה - עקורים, חשוכי בניים (גוף) ומצוות (נשמה) תוך שקיעתם בטומאת ריבוי הממון, העומדים לעבור מעולם לעולם ומרגישים בזה, ועודם אווזים שפע גשמי יותר מכדי קיבולם וכפול מהנצרך להם ועוסקים בו. ונמנעים מצדקה, ואין טיפה הנוטפת לעניי ארץ, בתואנות שנצרכות הוצאות להבראת הגוף וכן הנפש. ואף

שאותו היום המיתה, שהנפש תעלה והגוף ירד, לא יתן פדיון נפשו בצדקה; ונגזר עליו למיתה, שלא עסק בצדקה המצילה.

ד. אורזילא

[הלומד להרשים - יבזיב]

הלומד רק להתנאות לפני הבריות (ראם, קרניו יפות וכוחו קטן), יזנח שקידתו, כהר תבור שבא רק לפי שעה ללמוד (מגילה כט.), שאינו דבק בתורה מצד קדושתה. שקופץ וכולע (ללא יישוב-הדעת והדרגה) מכל 4 חלקי התורה (פרד"ס), אך קולו אינו אלא ב-3 חלקים (ללא פשט, שאין להתפאר בו), ועיקר עיון ראשו ושכלו רק במחצית מזה (כפי הנצרך לו להתנשא). כשתיגלה חרפתו (בבואו לידי נסיון כלשהו), מחלל שם שמיים וגורם להחטיא את הבריות, וסוכר את הערבות שקיבלו ישראל במעבר הירדן (סוטה לו:): לתקן איש את חברו (ואף נמצא הוא מכשיל אחרים).

ה. אקרוקתא

[אכזריות-דקדושה]

רבב"ח. המוסר נפשו על קידוש השם (כצפרדעים, פסחים נג:), אכזריותו זו משלמות התורה (שכל המידות כלולות בה) שעיקר מידתה חסד, כגרון (דינים) ששם השחיטה (הוצאת הדינים ועי"ז מותר), בכל מיני גבורות (60 פולסי דנורא = הגבורות ב-6 קצוות 10×60 דינים בנפש, מהתלהטות מידות הרוח, ומתאכזר למסור נפשו עקד"ה). גדולה מזו ביותר - כשנצרך לאכזריות על אחרים (גויים) לקידוש השם ולנקמתו (כתנין). ולעתים צריך יותר ויותר מזה, כעורב האכזרי על בניו (עירובין כב.) - ועם כל זה עולה ויושב בעץ החיים להפריח פרי חסד וטובה, שזו היתה כל מגמתו. רב פפא בר שמואל: לולא הגעתי לכלל מידה זו לקיימה, לא האמנתי שכל זה יעשה מתוך חסד וקדושה. כמה גדול כוח החסד עד שכל הדינים הללו נכללים בו!

ו. אכלה-טינא

[ת"ח שקלקל יש לו תקנה]

ת"ח שנכנס שרץ (מחשבה רעה) בחוטמו (מקום חיותו) ועי"ז התקלקלו מעשיו ונדחה מקדושת התורה, ואף 60 המסכתות שלמד (המשנה כצורתה נקראת 'עיר א'הים') ופיתח (בפלפול וחידושים רבים נעשתה כל עיר מחוז); ומ"מ ממה שלמד וחידש יש ענייני תורה הקיימים לשעתם (בחינת ההלכות המשתנות), ויש שאף ראויים לדורות (בחינת ההלכות הקבועות) שאינם נאבדים אלא שכוח החיים ניטל מהם (ומועיל לאחרים, כפי שר"מ למד מ'אחר', חגיגה טו.); ובחלקי העיון (3 - חב"ד) יש תועלת (3 מאות חביות שמן החכמה; והם מעל החלק המעשי שנמסר בעשרות). ואף לעצמו הועילה קדושת התורה שלא יודח לגמרי, ואחרי שנצרך (12 חודש), פנימיותו פועלת שיחזור בגלגול ואז כוח תורתו פועל עליו לתקן מה שהחריב ולבנות מן החקבות.

ז. חלתא אנביה**[יש הנהגת-קדוש בלעדית]**

יש קדוש העוסק הרבה בעיון, כרשב"י וחבריו, שפטור מהמצוות (עי' שבת יא.), אך אין להדמות אל דרכיו והנהגתו. פעם הלכנו לעיין בענייני החכמה, וראינו אדם קדוש כרשב"י וחבריו, שבבחינת אחר נהג מעט ענייני חומריות (אך מחשבתו ומעייניו בעניינים גבוהים בעבודת הקודש); ועשינו אף אנו כמעשיו וסברנו שעלינו במעלה כמוהו, ועסקנו (כפי שנראה לנו ממנו) בענייני החומר ולא כ"כ במצוות המעשיות, אך כשחם הוא מאש הקדושה העליונה שבלבבו, נהפך לאיש אחר וראינו שאין אנו בדרגה המתאימה אותו ואת הנהגותיו. ולולא היינו עדיין קשורים בענייני המצוות המעשיות והעבודה, היינו טובעים בשטף המים.

ח. בין שיצא לשיצא**[שכל עיוני ומעשי ודרגות ההשגה]**

הלכנו בים החכמה וּבְחִנּוּ נשמה אחת. בין התפשטות 2 בחינות-השכל שבה (משוּטֵיָה בים החכמה) - עיוני ומעשי (מקורו בעיוני) - 3 בחינות (נפש רוח ונשמה) בתושב"כ (תפארת, בחינת יום) ובתושבע"פ (מלכות, בחינת לילה). וא"ת שהשגתנו היתה כללית ומועטת, ולא בדרך פְּרָט - בחימום קומקום מים (חסד) באש (גבורה, ובסוד הדעת המחבר הכולל ו' קצוות) השגנו ידיעה בדרך פרט (ו' קצוות, 3+3 יום ולילה, בכל מדה מן ה-10 = 60), ובאיכות עמוקה ומעולה מכל השגה שכלית מהירה; אלא שהשגת הנשמה ההיא גבוהה יותר משלנו (בזקיפה - א: מלמעלה למטה, ואנו מלמטה למעלה; ב: להפך, השגה עצמית וטבעית מתחדשת מלמטה למעלה, לעומת מבט חיצוני עליה). רב אשי: נשמה זו, שיכלו הם לעמוד על השגתה - בחינת קטנות, שאצלה העיוני והמעשי חלוקים זה מזה (אך בדרגות גבוהות יותר ההשגה מנועה לשוכני חומר לגמרי).

ט. ההיא ציפרא**[מעלת פלפול-ההלכות המעשי ועומקו]**

הלכנו בעיון דרכי ים-החכמה וראינו נפש חכמה ('ציפור') המגיעה גבוה בהשגתה, עד רזי עולם, ורק בבחינותיה התחתונות עומדת בהשגת ההלכות והדינים ('למעשה, התלויים בספירת המלכות, 'שדה תפוחים'). וסברנו שענייני ההלכות אינם כ"כ גדולים ורחבים, ורצינו 'לקרר' בפלפול של הלכה. אמרה בת-קול (מבחינת מלכות): לא בנקל תוכלו לרדת לעומקו, אלא בעמל גדול, שהרי 'נְפִלוּ לְנֶגֶר' (עי' ע"ז נ:). עיונים גדולים בפלפול בעומק כל חדרי החכמה (7 ספירות תחתונות, סוד תושב"כ ושבע"פ, התורה המעשית) ולא הגיע לתכלית, להכרעה (כי יש עניינים עמוקים הנוגעים בסוד 'אלו ואלו דברי אהים חיים', ספירת הבינה, סוד היוכל והוא מעל השמיטה, ושם עיקר השמחה דקוב"ה חדי בפלפולא דאורייתא); ולא שהעקרונות רבים וסבוכים, אלא מפני שהעולם משתנה ומזמן ספקות רבים. רב אשי: 'ציפור' זה, העוסק בשני חלקי התורה, הוא 'זיו שדי'

(הדר ב'שדה תפוחים', ועולה למעלה בייחוד שניהם - תורה ומעשים; אף שעיינו בדברים חמריים, דבק בהשגתו בעניינים אלהיים).

י. אוזי דשמטי גדפייהו

[חכמות חיצוניות שנפלו אל האומות]

הלכנו במדבר שממה לעיין בחכמות חיצוניות, וראינו חכמות (אוזים, עי' ברכות נו.). שנתרו ביד אומות העולם, שמרוב שמן החכמה נשרו מהן אהבה ויראה ויתר המידות הקדושות (כנפיים) שעל ידיהן מתעלות החכמות לקדושה, ונחלי החכמה נמשכים תחתיהן לשפלות, לתאוות. שאלתין: האם יש להשיג מכן גם מעלות קדושות לקידוש השם ית'? אחת הניעה ירך, שכוח הפעולות המעשיות עשוי לשמש את ישראל כשישובו בתשובה; ואחת הניעה כנף, שאפשר להוציא מהן דברים המסייעים להגיע למעלות קדושה גבוהות. ר' אלעזר: לו אחזו ישראל ביושר התורה היו זוכים גם לחכמות הללו לקדש בהן שם שמיים (ולהוסיף גרים לעבודתו), כחשבון תקופות ומזלות וכיו"ב, ובוה תקרב הגאולה.

יא. טיענא דשקיל עפרא

[חכם המבחין מעלת כל אחד ודרפו]

הלכנו לחקור בחכמות שבענייני הגוף והמעשים, האם אפשר לעלות בהן אל חכמה מעולה בענייני הנשמה, ועמנו חכם 'עסקן בדברים' (עי' חולין נו:), והיינו שמעיין בחכמתו בסיוע כל מה שרואה תחת השמש ובוחן הרבה ד"ת מנפשו ומכל מה שמוצא מסיק כיצד עולים למעלות עליונות, להכין זאת לכל אדם לפי עניינו; המוכשר, בהתבוננות בענייני עפר, להשיג בדרכי הנשמה (בבירור כעין מעלת הריח), וכך ע"פ הפרתו את הגוף של כל אדם כשלעצמו, מכיר את הנפש ומעלתה וגם עניינים גבוהים מאוד, ומייעץ על הדרך המתאימה לו לבוא לשלמותו. שאלנוהו: מה ריחוק הנשמה ממים העליונים (סוד הבינה)? ואמר: 8 מעלות (מרחק טבעו של גוף האדם, מלכות דעשייה, מקדושת שורש התורה); והורה לנו דרך. שנינו (למדנו דרכיו והלכנו בהן), ושבנו אליו, ואמר שהמרחק כעת 3 מעלות (מבחינת הרוח, בתפארת, לסוד הבינה). בחנוהו באדם שחיצוניותו טוב ותוכו רע, ולא טעה בו, והפיר הכל ע"פ הגוף.

יב. מתי מדבר

[מעלת דור המדבר]

מעלת דור המדבר גבוהה מאוד, ומבואר באריז"ל שזו סיבת אי-כניסתם לארץ-ישראל, שהנהגתה גלויה ואילו הם בהנהגה נסית שהיא דרך הסוד (כשוככים מבסמי יין, ודרך חירות). אי אפשר כלל לדעת גודל מעלתם; שאף החכם מורה-הדרך, שבו 3 דברים (כנגד נצח, הוד, יסוד - ברכיים) של שלמות הקדושה - חכמה ('טייעא'), יראה (עי' קידושין פב. ורש"י: הגמלין) ומעשים (רמח = 248 מצוות עשה) - ובכ"ז לא יכול היה להשיג אפי' כוח ברכו (הבחינה התחתונה, נה"י; זקופה, בסוד עלמא דדכורא, שעיקר עניינם בתורה) של

אחד מהם. רציני לדעת מדרכי היראה (תכלת) שלהם; ונוכחתי שאי אפשר לנו בשום אופן ללכת ע"פ דרכיהם הגבוהות הרבה; וכן הורני החכם-המורה. כשספרתי לחכמים, אמרו שכל גדולי דורנו הם כיכאים-מעונש (כחמור לעול המשא) לעומת יראת-הרוממות (עטרת-תפארת ולא עול) שלהם, וכן לעניין החכמה ('בר בר חנא', שהאב זוכה לבנו, עדייות ב, ט), לעומתם איננו חשובים כלל; והראיה, שרצה לדעת מדרכיהם האם הן בדרך גבורות (כב"ש) או חסדים (כב"ה), ולזאת היה לו להסתפל בחכמתם (ל"ב חוטים) ובמעשיהם (חוליות); ומכך שלא השיג דבר לעניין הנהגה, סימן שבכל דבר הם גבוהים לאין ערוך מאיתנו.

יג. הר סיני

[בינתיים האומות רוצות להשחית אך מוכנות להקדש]

ע"י מתן התורה עתידיים ישראל לשלוט על האומות וללמדן דרך ה'. אך בינתיים, האומות מצרות לישראל (עי' שבת פט.), וכעקרים רוצות להשחית את העולם ע"י השחתת ישראל, אך זה נמנע ונכנע (ונראים שמוכנים גם לפעול חסד כייעודם לעת"ל, וזה 'חמורים לבנים') ע"י שישראל מתחזקים בקדושה. ושמעתי בתקול: 'אוי לי שנשבעתי וכו'. ושוני אופנים יש להבין; שהרי (א) לפי קלקול מעשי העולם היה ראוי לכליון (ובסילוק כוח ה'חמורים הלבנים' מהעקרים, שיוכלו לחבל ח"ו), אך נשבע הקב"ה להאריך אפו, והדבר קשה, שהוא כנגד הדין. (ב) ועוד, ראוי לבטל כוח ה'עקרי' של האומות, שתהיינה 'חמורים לבנים' נושאי עול החסד, אך יש שבועה שיהיו ישראל בגלות להם חטאת. וגדולי הדור התרעמו, שהיה לי להפר (שיזכו ישראל להיגאל ע"י חכמת סתרי תורה), ולמדו זכות שכובד הגלות מפריע להשגת האורות. ואני חששתי להפר (משני האופנים, אף לשני -) שמא לא הגיע הזמן ואין לדחוק הקץ. ואמרו לי, שבמלים 'אוי לי' מוכח שהצער למעלה הוא מצד המניעה להיטיב, ולא מצד תביעת מידת הדין שא"כ היה לומר 'קשה לי'.

יד. בלועי דקרח

[הגברת החסדים מדי מעל תיקון העולם]

סוד מחלוקת קרח וקלקולו, שכפירתם פשטה בתורה שבכתב ושבע"פ, "אש דת" מתייה והם הפכו שבשני אלה הושפעה עליהם מדת הדין; ונידונים בעש"ן - עקרב, שרף, נחש (עקרב ודאי ממית - כפירה בתושב"כ; נחש - זלזול בתושבע"פ; שרף למפריד בין שתייהן). לקח צמר (חסדים דעתיק, למעלה מהנהגת העוה"ז, וריבוי אור גורם חורבן) ושרה במים (חסדים התחתונים הנמשכים בעולם), לומר שקלקולם היה שרצו להגביר מדי כוח החסדים בסוד הצמר העליון שאין העולם סובלו; נחרך כשהיה ברמח, כלומר שאפי' יקיימו כל רמ"ח עשין נהפך להם לרועץ. ושמעתי ודוים המורה על קלקולם: 'משה (תושב"כ) ותורתו (תושבע"פ, פלפולא) אמת (קו אמצעי, מתקיים), והן בנדאין (אין שומעים לבדאי אפי' אומר אמת, סנה' פט; כלומר אין ללכת בדרכם אפילו לקיים המצוות)'. כל 30 יום (לבנה,

בחינת מלכות, העולם, הנוקמת מהם על שעשויה היתה להבטל בקלקולם) מתעוררת עליהם בדינים ('בשר', אודם).

טו. היבא דנשקי

[העומל לבלל לא יפסיד חלקו]

לימדני החכם כי ההנהגה הפרטית (=ארץ; שהאדם עומל לעצמו), נושקת עם ההנהגה הכללית (=רקיע; שעוסק בעבודתו ובשלמותו לתקנת הכלל) - אינו צריך לפנות דווקא לטובתו הפרטית, כי ימצא שלמות בכל העניינים גם ע"י עבודתו לצורך הכלל. וכן עשיתי. הכנתי כלי-מזונותיי אל מול מטרת העניינים הכוללים (וה'חלון' רומז לקב"ה ה"משגיח מן החלונות" לברך עמו ונחלתו). לעתים צריך לפנות מעט לדברים פרטיים, כגון בתפילה, ומפני כן אין הוא רואה מהר פרי שלמותו, אף שהוא במעלה עליונה, שאינה נפכת לפי שעה; וכן היה עמי, ושאלתי: הייתכן שתימשך מן השלמות הכללית, מן החלק שעבדתי למענה, ותיסב רק לאחרים, ולא לי? השיבני: לא, אלא שיש לחכות שיסובו הדברים במהלכם לתקנת הכלל, ולבסוף ישובו אל הפרט (מקורו) לפי חלקו.